

A *Bácsmegyey ismeretlen első kiadása*. Okkal-joggal tekinthette lezártnak a szakirodalom Kazinczy németből magyarított románja, a *Bácsmegyeynek össze-szedett levelei*¹ keletkezés- és kiadás-történetét. Kazinczy Ferenc levelezéséből napra pontosan kirajzolódnak a részletek, s ezek nyomán Váczy János monográfiája,² legújabbban pedig a kritikai kiadás 2009-ben megjelent kötetének (*Fordítások Bessenyeitől Pyrkerig*)³ rendkívül alapos jegyzetei minden lényeges kérdésre választ adnak.

Kazinczy eleinte a nagy tekintélyű Joseph Sonnenfelsnek tulajdonította az *Adolfs gesammelte Briefe* című, 1778-ban névtelenül napvilágot látott románt, amelynek szerzője valójában Albrecht Christopher Kayser. A stiláris megfontolások – a kedvére való „patheticus festegetések” – mellett ez is közrejátszhatott abban, hogy nekiállt lefordítani egy „falun-töltött kedvetlen novemberében”. A levéregény magyar változatának előszavául szolgáló Jelentésben viszont már azért mentegetőzik, hogy a „copia” helyett miért nem az „originált”, vagyis Goethe *Werther*t választotta: „Ha Werther kezemnél lett volna, Adolf, vagy inkább Bácsmegyey nem feslett volna ki soha a ’Nem-létel’ méhéből.”⁴

A mentegetőzésnek sem Váczy János, sem a kritikai kiadás nem ad hitelt. Váczy úgy véli, Kazinczy önbizalma még nem volt elég erős a *Werther* átültetéséhez; a kritikai kiadás jegyzetírója szerint egyfelől túlságosan radikális volt számára Goethe regényének életfelfogása, másfelől viszont zavarta – utólag, már a Bácsmegyey nyomtatásakor – az Adolfs Briefe recepciós jelentéktelensége, s ezért hivatkozik előszavában a *Werther*-példány hiányára. (Holott a szenvedélyes könyvgyűjtő Kazinczynak nem jelenthetett gondot az indexre helyezett *Werther* megszerzése sem.)

Fordításának elkészültéről Kazinczy 1788. május 19-én, Kassán kelt levelében számol be Ráday Gedeonnak.⁵ Együttal felkéri a bárót a szöveg ellenőrzésére, s arra is, hogy tárgyaljon Trattnerrel a kinyomtatásáról. „Mintegy 17. árkusra megyen mind öszveséggel, ’s én semmi exemplárt nem kívánok, sőt 50.-t tőlle meg-veszek” – írja.

Ráday június 12-i válaszából⁶ kiderül, hogy Trattner vállalta a megbízást, július 8-án pedig már arról tudósítja Kazinczyt, hogy megüzente a Magyar Museum első kötetén is munkálkodó nyomdásznak: „mind az Museumnak, mind az Adolfnak első egy árkusait küldené fel az Urhoz”.⁷

Hogy, hogy nem, az üzlet mégis meghiúsult. Ennek okát nem ismerjük, de tény, hogy a könyv végül Kassán, Ellinger János József nyomtatásában, Kazinczy költségén jelent meg, aminek a pontos dátumát is tudjuk: „Egy Románom: *Bácsmegyeynek össze-szedett Levelei*, ma lép-ki a ’sajtó alól” – írta 1789. április 11-én Prónay László bárónak.⁸ A nyomtatást Ellingernél végig maga felügyelte, a könyv 300 író és 200 szívó papirosú árkusokban készült.

Valamennyi, eddig ismert példány címodalán ez olvasható: BÁCSEMEGYEYNEK ÖSSZE-SZEDETT LEVELEI. KÖLTÖTT TÖRTÉNET. KASSÁN, ELLINGER JÁNOS JÓSEF, Ts. K. privil. Könyv-nyomtatónál. 1789.

¹ *Bácsmegyeynek össze-szedett levelei*, Kassán, Ellinger, 1789, [16] 264.

² Váczy János, *Kazinczy Ferenc és kora, Első kötet*, MTA, 1915, IV, 639.

³ Kazinczy Ferenc *Fordítások Bessenyeitől Pyrkerig*, sajtó alá rendezte Bodrogi Ferenc Máté, Borbély Szilárd, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009, 888.

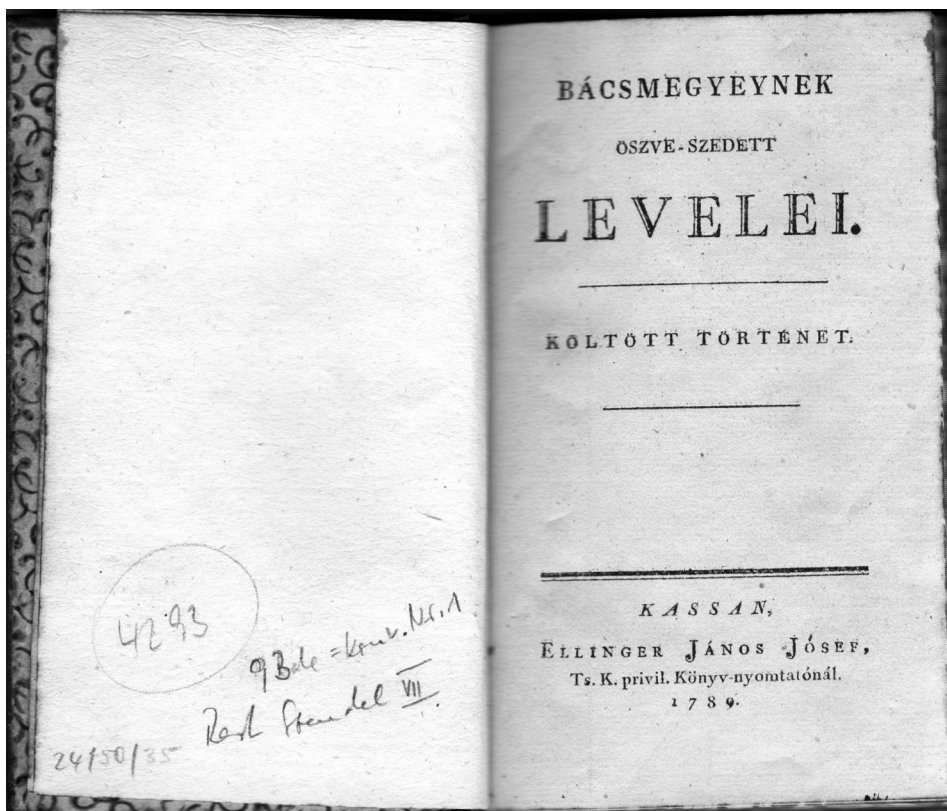
⁴ Az idézetek forrása: *Jelentés = Bácsmegyeynek össze-szedett levelei*, Kassán, Ellinger, 1789, [A5–A8].

⁵ *Kazinczy Ferenc levelezése*, közléteszi Dr. Váczy János, Első kötet 1763–1789, Bp., MTA, 1890, XVI, 618 [1], 180–181.

⁶ *Uo.* 187.

⁷ *Uo.* 194

⁸ *Uo.* 322.

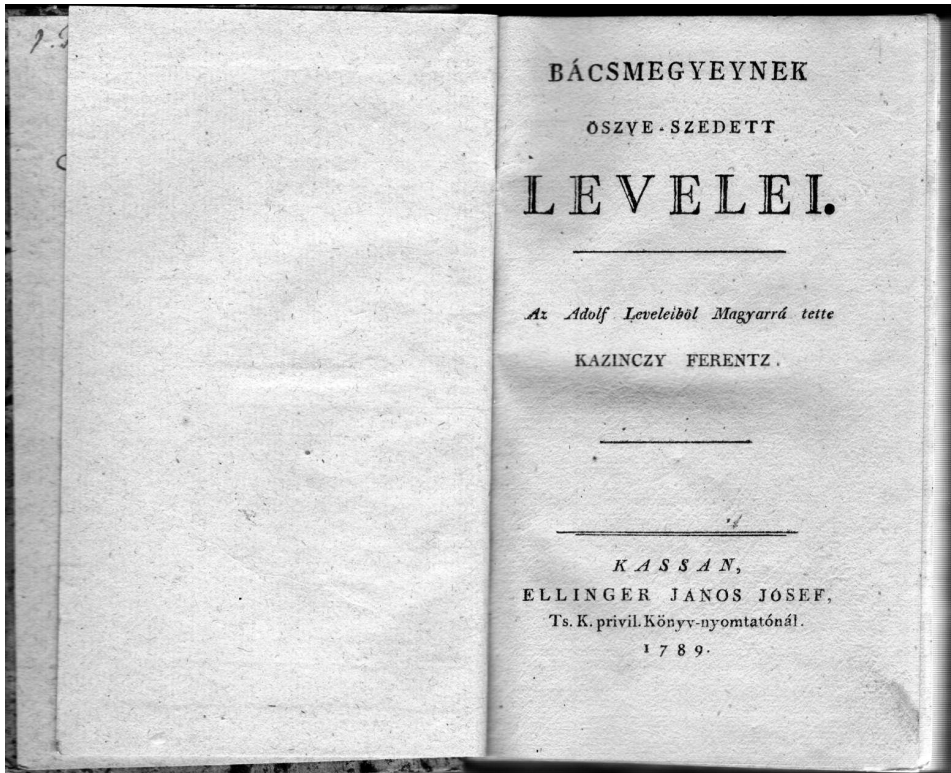

A címodalt A' BÁRÓTYZ TISZTELŐINEK szóló ajánlás, majd a fordító JELENTÉS-e (előszava) követi, a regény szövegét pedig a MAGYARÁZATJA AZ ESMÉRETLENEBB SZÓKNAK című függelék, valamint az errata.

Annak semmi nyoma nem volt, hogy a Bácsmegyeinek két változata készült volna el a nyomdai munkálatok – Kazinczy által felügyelt – hónapjai alatt. Nemrégiben azonban a könyvnek egy olyan (magántulajdonban lévő) példányára bukkantam, amelynek címodala a német eredetire és a fordítóra is utal: BÁCSMEGYEYNEK ÖSZVE-SZEDETT LEVELEI. *Az Adolf Leveleiből Magyarra tette KAZINCZY FERENTZ. KASSÁN, ELLINGER JÁNOS JÓSEF, Ts. K. privil. Könyv-nyomtatónál. 1789.*

A Bárótyz tisztelőinek szóló ajánlás és a Jelentés e példányban éppúgy nyolc számozatlan levélre (egy ívre) terjed, mint az eddig ismert példányokban, a tördelésük azonban teljesen eltérő. Míg amazokban a Jelentés szövege jóval (kb. egyharmaddal) terjedelmesebb, és a kelte „*Kassán, Martiusnak 20-dikán, 1789.*”, az általam talált kötetben a keltezés öt hónappal korábbi: „*Kassán, Octobernek 27dikén, 1788.*”. Maga a fordítás és a függelékek tördelése, szövege betűről betűre megegyezik a két verzióban.

A címodal átszerkesztésére, az Adolf leveleire való utalás elhagyására egyszerű magyarázat kínálkozik. A Bácsmegyei íveinek nyomtatása közben Kazinczy vélhetőleg arra a belátásra jutott: ha már nem a Werthert ültette át magyarra, jobb, ha a fordítását ily módon is „távolítja” a silányabb német eredetitől. Így született meg a kétféle címodal.

A korábbi rövidebb és a későbbi hosszabb Jelentés első harmadában csak apróbb ortográfiai és tipográfiai eltérések találhatók (pl. *helyett* = *helyjett*). A szöveg többszörösére bővített második harmadában Kazinczy sokkal alaposabban fejti ki fordítói elveit, kivált az idegen szavak használatát és a szereplők nevének magyarítását illetően. Figyelemre méltó, hogy az újabb verzióban elhagyja a *Szigvártot* kinyomtató Landererre vonatkozó csipős megjegyzést (...*minekutánna már az egyszer a' Landerer inkábbára szerentsétlen fajzatok' bábaságára kárhoztatott sajtói alól ki-szállott... = ... minekutánna már az egyszer Landerernek sajtói által ki-szállott...*).

A Bácsmegey most föllelt első kiadásából ez az egyetlen példány ismeretes. (Köszönet V. Ecsedy Juditnak, aki nemcsak az OSZK-ban és a hazai közkönyvtárakban, hanem a környező országok nagy könyvtáraiban őrzött példányoknak is utánanézett.) Bizonyára több is forgalomba került 1789-ben, még ha a Kazinczy által említett 500 példány javát nem is ez a változat tette ki. Erre utal a papírkötésű kötet korabelinek tetsző, barna tintával írt possessor-bejegyzése: „Francisca Kvassay”. Nyilván nem egyedül ez a hölgy – akiről sajnos nem rendelkezünk információval – vásárolt vagy kapott ajándékba belőle. Az elülső kötéstábla belső oldalán – más kéz írásával – a könyv árát is feltüntették (2 rhénusi forint 20 krajcár), míg a hátsó kötéstábla belső oldalára 20 krajcárt, talán a kötés árát jegyezték be.

Alább párhuzamosan közreadom a Jelentés eddig ismeretlen korábbi (A) és kibővített, átdolgozott, eddig is ismert későbbi változatát (B).

JELENTÉS

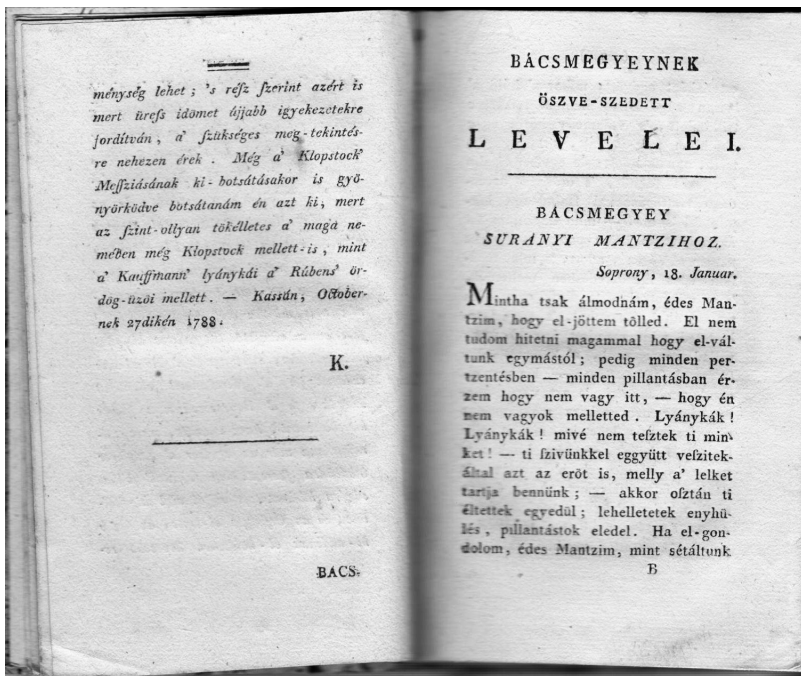
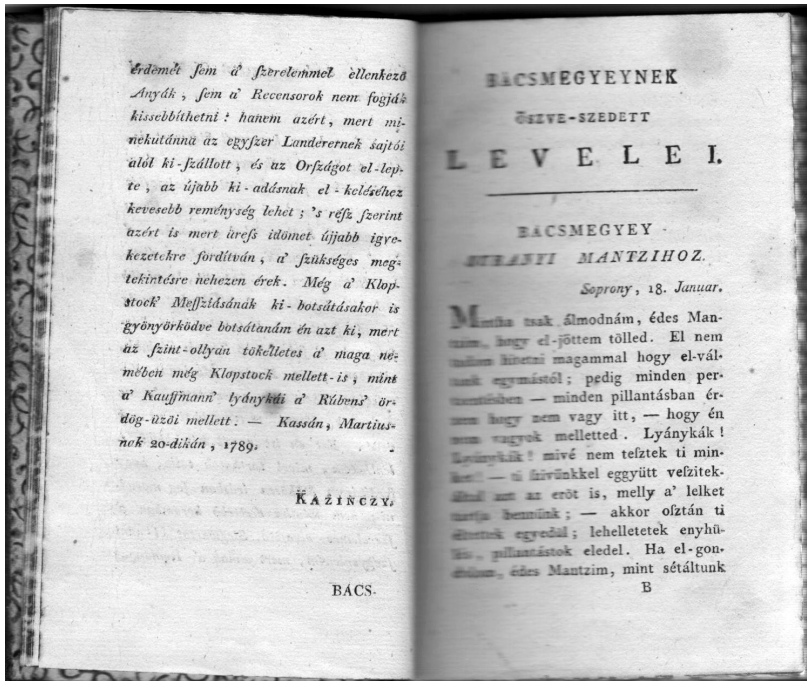
(A)

Ez a magyarrá tett Román egy falun-töltött kedvetlen Novemberemnek köszönheti lételét, hol a szobába záró ősős őszi napok munkára szorítottak, és a hol Werther helyett, kire már az-előtt régen ki-tettem a' zélt, az Adolf levelei akadtak kezembe. Ha Werther kezemnél lett volna, Adolf, vagy inkább Bácsmegyey nem feslett volna ki soha a' Nem-létel' méhéből. Nem azért mondom ezt, mintha sajnállanám rajta tett munkámat, hanem hogy azoknak egy része, a' kiknek ez a' Román valaha szemek elibe fog akadni, ne vádoljon, hogy festeni akarván, a' Copiát, és nem az Originált copiroztam. Az Ötsém, kit a' vérségen felül, tsak-nem ugyan-azon-egy kor; 's az együütt nevedés szoros barátommá tett, nem szűnt-meg addig unszolni, míg magamat rá nem adtam. Visgálóba vettem a' költeményt, az el-rendelést, a' szín-adást, (mert én valamint minden egyéb fordításimban, úgy itt is, egyedül Artistának kívánok tekintetni; a' ki a' Táblán nem a' Sujetet, hanem a' Festő' munkáját, etsetjét, 's tüzét nézi) 's Adolfot a' Werther nagy Modelje szerint találván, azonnal hozzáfogtam copirozásához, 's még abban a' hónapban tsak-nem végéig hajtottam. Véletlenül akadt ez tsak kevéssel ez-előtt egyéb régi papirosaim közt kezembe, 's meg-látása elevenebben emlékeztetett bimbókra fakadó ifjú koromra 's kedves DIENESemmel való együütt nevelkedésemre, kitől hivatalba lépésünk 's házunk' tekintetei talám örökre el-szakasztottak. Körül-néztem, és nem találván egészen rosznak, ámbár tömött hivatali munkáim miatt azzal a' szorgalommal, a' mellyel kívántam volt, rajta végig menni nem érkeztem, el-tökéllettem ki-botsátását; a' Szerentse' tetszésére bízván egészen, akár javallást 's örömet hoz rám érette, akár bánatot.

Érzem azt, hogy Olvasóimat ennek a' Románnak Vidékeinkre hozása, 's Személyeinek magyar hangzású nevezetei interessálni fogják. Én ugyan szánakozva tekintek azokra a' gyengékre, mint akármelly Cosmopolita, a' kik se magunkat, se másokat igazán nem esmérvén, kevélyebben tekintenek a' Külföldiekre, mint valaha a' Görög, az emberiség' leg-főbb remekje, a' Barbarusokra tekintett: de nem tagadhatom még is, hogy boldogságomat lelem abban a' gondolatban, hogy nevem' hangzása kétségbe vehetetlen tanú nemzeti eredetem felől. Kételkedhetem e' hát azon, hogy Olvasóim 'fülekben kedvesebb lessz, ha Bácsmegyeyt és Surányi Mantzit említem, mintha a' Theodor, Leonhárd, és Wilhelmine neveit mondom? – A' kinek tetszik, különösségnek, capriznek, affectatió-nak nevezheti tselekedetemet; boldogító érzésem engem felyül emel ítélletin.

Készen hever kezemnél Siegwart is, (kit én Szegvárinak neveztem) az unalomig vitt pityergéseitől alkalmasint meg-tisztogatva. Ő nállam egy Heves Vármegyei Szólga-Bíró' gyermeke, a' ki a' Kaputzinusok nyugodalmas életeket Hathvanban meg kedvelli, 's alsóbb Oskoláit Egerben, a' felsőbbeket pedig Kassán folytatja. Krónhelm Báró Bánfalvynak, a' falun lakó Theréz Susinak, ellenben pedig Fischer Marianne Keresztúry Theréznek nevezetett; 's az Episodák Hazai történetekből vannak véve. Ezt én itt annál bátrabban jelenthetem, mivel tarthatok tőlle, hogy fordításom örökösen írásban fog maradni; nem mintha érettebb korban a' szerelemre olvasztó Siegwartot ki-adni szégyenleném, mert annak a' Románnak érdemét se a' szerelemmel ellenkező Anyák, se a' Recensorok nem fogják kiszebbíthetni, hanem azért, mert minekutánna már az egyszer a' Landerer inkábbára szerentsétlen fajzatok' bábaságára kárhoytatott sajtói alól ki-szállott, és az Országot el-lepte, az újabb ki-adásnak el-keleséhez kevesebb reménység lehet; 's rész szerint azért is mert üress időmet újabb igyekezetekre fordítván, a' szükséges meg-tekintésre nehezen érek. Még a' Klopstock' Messziásának ki-botsátásakor is gyönyörködve botsátánám én azt ki, mert az szint-olylyan tökéletes a' maga nemében, még Klopstock mellett-is, mint a' Kauffmann' lánykáái a' Rúbens' ördög-űzői mellett. – Kassán, Octobernek 27dikén 1788.

K.

JELENTÉS

(B)

Ez a' magyarrá tett Román egy falun-töltött kedvetlen Novemberemnek köszönheti lételét, hol a' szobába záró essős őszi napok munkára szorítottak, és a' hol Werther helyjett, kire már az-előtt régen ki-tettem a' tészét, az Adolf levelei akadtak kezembe. Ha Werther kezennél lett volna, Adolf, vagy inkább Bácsmegyey nem feslett volna ki soha a' Nem-létel' méhéből. Nem azért mondom ezt, mintha sajnállanám rajta tett munkámat, hanem hogy azoknak egy része, a' kiknek ez a' Román valaha szemek elibe fog akadni, ne vádoljon, hogy festeni akarván, a' Copiát, és nem az Originált copiroztam. Az Ötsém, kit a' vérségen felül, tsak-nem ugyan-azon-egy kor; 's az együütt nevedés szoros barátommá tett, nem szűnt-meg addig unszolni, míg magamat rá nem adtam. Visgálóba vettem a' Költeményt, az El-rendelést, a' Szín-adást, (mert én valamint minden egyéb fordításimban, úgy itt is, egyedül Artistának kívánok tekintetni; a' ki a' Táblán nem a' Sujettet, hanem a' Festő' munkáját, etsetjét, 's tüzét nézi) 's Adolfot a' Werther nagy Modelje szerint találván, azonnal hozzáfogtam copirozásához, 's még abban a' hónapban tsak-nem végéig hajtottam. Véletlenül akadt ez tsak kevéssel az-előtt egyéb régi papirosaim közt kezembe, 's meg-látása elevenebben emlékeztetett bimbókra fakadó ifjú koromra 's kedves DIENESemmel való együütt nevelkedésemre, kitől hivatalba lépésünk 's házunk' tekintetei talám örökre el-szakasztottak. Körül-néztem, és nem találván egészen rosznak, ámbár tömött hivatali munkáim miatt azzal a' szorgalommal, a' mellyel kívántam volt, rajta végig menni nem érkeztem, el-tökéltem ki-botsátását; a' Szerentse' tetszésére bízávan egészen, akár javallást 's örömet hoz rám érette, akár bánatot.

Bánatot? – Valóban úgy látszik, hogy ettől nem tarthatok ok nélkül; mert akármelly különösnek lássék is ez az előre való remegés: még is tudom, hogy az itt olly gyakran elő-forduló idegen szók miatt, sok Iróink litterátori eretnkséggel fognak vádolni. Ha ugyan a' Henriást vagy Zayre-t fordítottam volna, nem éltem volna a' Heróval 's Successióval; mind azért, mert azt a' Bajnok vagy Vitéz és Örökség alkalmasint ki-teszi; mind kívált azért, mert a' Poésis' fentebb neme, az-az az Epopoea és a' Melpomene sarus játéka, az egészen el-nem készült dísz meg-nem-szenyvedik. De ellenkezőképven van 'a dolog az alatsonyabb rendű írásokkal, 's nevezetesen az én Románommal. Ebben nem 'a Történetet-költő, hanem maga Bácsmegyey szóll, még pedig levelekben és barátjaihoz, kik olly szerentsés nevelést nyervén mint ő maga, barátjoknak idegen ugyan, de a' nagy-világban mindenek előtt esmeretes szavait értették. Ezeknek meg-tartása kedves negligéet ad Románomnak, 's szinté el-híteti az Olvasót, hogy levelei nem valamely Belletristának, hanem magának a' meg-vetett Szerelem' gyötrelmei közt fetrengő Bácsmegyeynek tollából folytak. – Igaz, hogy még most kevéssé Olvasóim értik azokat magyarázat nélkül; de kedvéért a' munka' lapjait perpetua nóták-kal bé-motskolni, vagy, a' mi még bódogtalanabb gondolat lett volna, szó-faragásra vetemedni nem akartam.

Engemet erre a' különösségre Nyelvünknek tagadhatatlan készületlenségén, 's következőképpen szűk-vóltán felyül, a' leg-virágzóbb Nemzetek' példái bátoritanak. Nem szóllok semmit a' Frantzia, Olasz és Anglus zürzavarról; egyedül a' Németeket említem, melly, valamint a' miénk is, anya-nyelv. Ha ezek, minekutánna már a' Tudományoknak minden nemében remek-munkákat mutathatnak, nem szégyenlik segedelműl vonni az idegen szókat: ha azoknak még az Odákban, Epicumokban 's Tragodiákban is, helyet engednek; mit akarunk mi, a' kik alig mutathatunk egy-két fordítást, melly az idegen Nyelvet tsak félig-értő Olvasó előtt érthetőbb ne légyen az eredetiben mint a' magyarban, ezzel a' példátlan különösséggel?

De reményem, hogy azt a' kedvetlenséget, mellyett az idegen szók' megtartása által némelly Olvasóimnak okozok, helyre hozom azzal, hogy a' történetet Hazánk' vidékeire szállítottam, 's Személyeimnek Magyar hangzású neveket adok. Én ugyan szánakozva tekintek azokra a' gyengékre, mint akár-melly Cosmopolita, a' kik sem magunkat, sem másokat igazán nem esmérvén, kevélyebben

tekintenek a' Kül-földiekre, mint valaha a' Görög, az emberiség' leg-főbb remekje, a' Barbarusokra tekintett: de nem tagadhatom még is, hogy boldogságomat lelem abban a' gondolatban, hogy nevem' hangzása kétségbe vehetetlen tanú nemzeti eredetem felől. Ki nem hallja inkább a' Bács-megyey és Surányi Mantzi neveit, mintha Adolfot, Theodort, Leonhardot, Wilhelminát említénék? – A' kinek tetszik, különösségnek, nevezheti tselekedetemet; boldogító érzésem engem felyül-emel ítélletin.

Készen hever kezemnél Siegwart is, (kit én Szegvárinak neveztem) az únalomig vitt pityergéseitől alkalmasint meg-tisztogatva. Ő nállam egy Heves Vármegyei Szólga-Bíró' gyermeke, a' ki a' Kaputz-inusok nyugodalmas életet Hathvanban meg kedvelli, 's alsóbb Oskoláit Egerben, a' felsőbbeket pedig Kassán folytatja. Krónhelm Báró Bánfalvynak, a' falun lakó Theréz Susinak, ellenben pedig Fischer Marianne Keresztúry Theréznek neveztetett; 's az Episodák Hazai történetekből vannak véve. Ezt én itt annál bátrabban jelenthetem, mivel tarthatok tőlle, hogy fordításom örökösen írásban fog maradni; nem mintha érettebb koromban a' szerelemre olvasztó Siegwartot ki-adni szégyenleném, mert annak a' Románnak érdemét sem a' szerelemmel ellenkező Anyák, sem a' Recensorok nem fogják kisebbíthetni: hanem azért, mert minekutánna már az eggyeser Landerernek sajtói alól ki-szállott, és az Országot el-lepte, az újabb ki-adásnak el-keeléséhez kevesebb reménység lehet; 's rész szerint azért is mert üress időmet újjabb igyekezetekre fordítván, 'a szükséges meg-tekintésre nehezen érek. Még a' Klopstock' Messziásának ki-botsátásakor is gyönyörködve botsátánám én azt ki, mert az szint-olylan tökéletes a' maga nemében még Klopstock mellett-is, mint a' Kauffmann' lánykái a' Rúbens' ördög-üzői mellett. – Kassán, Martiusnak 20-dikán, 1789.

KAZINCZY

TORDA ISTVÁN